

D. MOLNÁR ISTVÁN

Debrecen és környéke a lengyel irodalomban

Debrecen és a hozzá közeli vidékek iránt – legalábbis eddigi tudásunk szerint – későn kezdtek érdeklődni a lengyel költők és írók. De tegyük fel a kérdést: milyen időszakhoz viszonyítva? Bár vagy ezer éve két szomszéd nemzet hazájáról van szó, a történelemben, a nemzeti függetlenségért vívott küzdelmek során mindkettőjüknek sokáig voltak és ma is vannak fontosabb városai.

Mint nálunk, a lengyeleknél is a 16. század közepéig még gyakran latin nyelvű irodalom alkotói figyeltek oda először Magyarországra – a török hódítás és az őket fenyegető veszély miatt. Klemens Janicki, azaz Clemens Janicius (1516–1572) egyik 1541 körül keletkezett elégiájában Budát megszemélyesítve panaszolja el a mohamedánok kezére került királyi vár sanyarú sorsát, mert a keresztény Európa magára hagyta hazánkat. A lengyel nyelvű, de latin című, szintén az 1540-es évek elejéről való *Cantio de Hungaria occupata* című törökellenes költői műben már Pest és az országgyűlés helyszíne, Rákos neve is olvasható. Bitskey István *A Warszewicki testvérek és Magyarország* című tanulmánya¹ szerint a még latinul író fivérek egyike, a kiváló szónok, Krzysztof (1543–1603) az ő királyukat, a mi 1586-ban elhunyt Báthory István fejedelmünket búcsúztatva már nemcsak a Mohácsnál elvesztett csatát idézi fel, hanem őt mint Várad egykori kapitányát említi, és erdélyi harcainak színhelyeit, valamint Kolozsvár iskoláját is szóba hozza. Adam Czahrowski katonaköltő (1565 körül – 1599 körül) egy évtizeden át volt végvári vitéz hazánkban. Hazatérése, Eger eleste után kiadta verseinek kötetét, amelyek erősen emlékeztetnek Balassi Bálint költészetére. Magyarra fordítva „Eger és a dicső egri vitézek” lenne a címe egyik gyászénekének. Ahogy Várnai Dorota megállapította, a költő leírta hazánkat, végvárait és városait, kéttucatnyi helyet, ahol harcolt vagy megfordult.²

Erdély több 19. századi lengyel történelmi tárgyú, egykori közös uralkodóinkat szerepeltető dráma cselekményének színhelye, Debrecenről és a Pusztáról azonban először egy, akkor kelet-poroszországi, mai északlengyel vidékről való német érzelmű, lengyel származású és lengyelek között élő, de csak németül alkotó költő és történész, Ferdinand Gregorovius (1821–1891) írt verseiben. Családi neve a Grzegorzewski régen latinosított formája. Nem értett egyet a porosz állami politikával, osztrák- és oroszellenes nézeteket vallott. Erősen hatott rá a magyarbarát osztrák Nikolaus Lenau munkássága. Meghatározó élménye volt mind a lengyelek 1830–31. évi oroszok elleni felkelése, mind az 1848–49. évi magyar szabadságharc és annak lengyel segítői. Mindjárt 1849-ben Königsbergben (a ma Oroszországhoz tartozó Kalinyingrádban) megjelent *Polen und Magyarenlieder* című kötete. Ezt 2015-ben szülőföldjén, az észak-lengyelországi Olsztynban három nyelven adták ki.³ A nyolc „magyar dal” közül háromból érdemes hosszabban idézni, mert így derül ki, hogyan vélekedett a 19. századi Európában a pusztai életről és ezzel együtt

a magyarok függetlenségi harcáról, Kossuthról, milyen sztereotípiákat hagyhatott az utókorra romantikus költészete, amely keletkezése idején nem művészi értékek köszönhetően számított fontosnak. Bár életrajzírói nem tudnak arról, hogy járt volna hazánkban, jól tájékozódott a nálunk 1848–49-ben történekekről. A Hortobágyot csupán városunkkal egyszerre említi. „Debrecen rónája bús holdfényben ég! / Homokvihar tombol és dühöng a szél” – kezdődik *Fel! fel, Debrecenbe!* című epikai műve. Ezt követően katonák kérdeznak egy felébresztett pásztor: „Pusztáfi! – szól egy úr [...] »Fizetünk, mondd, mely út vezet Debrecenbe?»” A rónaság visszhangozza: „»Korona megmentője; Éljen soká Kossuth! / Puszták királya, mi, mind híveid maradunk!« Kossuth Bemmel beszélget: „»En viszem Szent István arany koronáját, / Te népem élére kivont karddal álljál! / Szabadságunkat kivívni, fel! fel! Debrecenbe! / Ott tépjük szét rabságunk láncát láncszemekre.« // És a pusztákon át vadul száguldanak / Homoknyomukban ott jár a huszárcsapat / Elöl a pásztor – álom-gondokba merülve, / Esméje: Szent István koronája, műve.” *A csárdában* című versében olvasható, hogy ott „[...] vigasság van, / Csikós, honvéd s a huszárok”, majd hogy „Tengnek, bongnak a cigányok / Cimbalommal, hegedűkkel.” *A Keresztes hadjárat* kezdete viszont már a vereség utáni gondolatokat közli: „Elesett már Pest és Buda, / Debrecen sem állhatott meg [...]” A város 1848–49. évi helyzetére, szerepére a magyarországi lengyel légió tábornokainak és tisztjeinek emlékiratai és levelezésük utal, de ezek semmiképpen sem sorolhatók a szépirodalom kategóriájába. Ez derül ki Kovács Istvánnak a lengyelek segítségnyújtásáról szóló monográfiájából,⁴ amelynek névmutatója településneveket, köztük Debrecen kivül több Hajdú-Bihar megyei kisvárosát vagy faluját tartalmazza.

Művészi értékei is vannak a szintén Magyarországon harcoló író, Teodor Tomasz Jez (1824–1915) visszaemlékezéseinek. Az *Od kolebki przez zycie, azaz A bölcsőtől az életen át* című háromkötetes alkotásának megírásához negyedszázadra volt szüksége (1936). Feltehetően sokrétű tevékenységén kívül azért, mert közben megjelent két ilyen témájú regénye, amelyek egyike magyarul *Fent és lent* (1963) címmel olvasható. Dembiński seregében hadosztályparancsnok volt. Számos csatában harcolt, de az 1849. augusztus 2-i debreceni ütközetben nem vett részt. Érdekesítő elbeszélésmódját és időskori emlékezetének pontosságát figyelembe véve csak sajnálhatjuk, hogy visszaemlékezéseinek a magyarországi történeteket megörökítő, terjedelmes VI. fejezetében mindössze néhány mondatban kerül szóba városunk: „A kormány döntött az északi hadsereg megszervezéséről, amely a Dembiński főparancsnok vezetése alatt álló két hadtestből állt. A hadtestek közül az első, amelybe a lengyel légiót besorolták, a határnál állt; a második, Kazinczy tábornoké, Debrecenből felé tartott.” A szabadságharc magyar szempontból már reménytelen helyzetéről megjegyzi: „Észak felől az orosz seregek közeledtek és szorongatták Görgeyt, aki becsülettel és nem mindig sikertelenül őrlődött, a Tiszán túli sakkjárára hátrált: Debrecenbe, Nagyváradra és Aradra, és magához vonta a hadműveleteket errefelé végző hadtesteket.” Szintén csak tényként jegyzi meg, tábornoka parancsára hadosztályával Polgárra és Tiszalökre, onnan pedig észak felé vonult.

Hosszú szünet után a legjelentősebbek közé tartozó költőnő, Kazimiera Iłkiewiczówna (1892–1983) mint külügyminisztériumi hivatalnok járt 1936-ban Deb-

recenben. Előadást tartott az 1. világháborút követően visszaszerzett lengyel államiság vezéralakjáról, Józef Piłsudski marsall-miniszterről, majd államfőről, akinek egy ideig személyi titkárja volt. A lublini Maria-Curie Skłodowska Egyetem 1999-2000-es évkönyvében az is fellelhető, hogy a Debrecenben dolgozó lengyel anyanyelvi lektor, a fiatal Władysław Szabliński munkáját dicsérte. 1939 szeptemberében, a német (és szovjet) megszállás miatt menekülnie kellett hazájából, az akkor még rövid ideig Romániához tartozó Kolozsvárra. Verseit, sőt azok kötetét (*Wiersze bezlistne*, 1942) – több, Magyarországra, a hitleri német birodalommal szövetséges államba menekült alkotótársa műveihez hasonlóan – Budapesten adták ki. Már Lengyelországban magyar prózát és gyakran Petőfi-verseket is fordított, Debrecen és környéke azonban nem adott témát neki.

Budapesten menedékre talált kevésbé rangos sorstársa, Tadeusz Fangrat (1912–1993) két ottani, szintén háború alatti verseskötet szerzője volt, amelyek magyarul a beszédes *Szöges szabadság* és a *Fáklyával a homályon át* (*Kolczasta wolność* és *Z żagwią przez mrok*, 1941 és 1942) címen jelentek meg. Szintén hamar kezdett fordítani magyar verseket, és sokat utazgatott hazánkban. Hortobágyi kirándulásakor az ottani csárdán látott emléktábla ihlette nyelvünkre lefordított *Itt járt Petőfi* című 1942-es versét.⁵ Egzotikumot láttató képekkel teli, publicisztikai jellegű „pusztaromantikus” hortobágyi útirajzát Herczeg Ferenc *Pogányok* című regénye inspirálta. A *Hortobágy – druga ojczyzna pramadziarstwa*, vagyis *Hortobágy – az ősmagyarok második hazája* a lengyelek budapesti hetilapjában jelent meg, és gépiratban adta e sorok szerzőjének.

Tőle származik a 19. században híressé vált *puszta* első árnyalt lengyel irodalmi képe. Vonattal utazva látja a Bocskai által a környéken letelepített „derék hajdúk utódjainak” településeit és „távolabb, ameddig a szem ellát, a végtelen síkság képét, amelyet itt és amott jellegzetes gémeskutak ékesítenek”. A puszta, írja, sok évszázaddal ezelőtt megtetszett a Volga menti sztyeppékről ide telepedett nomádoknak. Tudja, innen „Debrecen királyi város” 38 kilométerre van, a szintén századokkal ezelőtti mutatós csárdát pedig jelenkori formájában az 1800-as évek első felében építették. Részletesen leírja a csárda „pusztai stílusú” berendezését, szóba hozza a cigányzene hatására kialakult hangulatot, majd a kilenclyukú híd után a Pusztát. Magyar szavakat használ, amikor látja a kunyhókat, a tanyákat, a gazdag madárvilágot. Említi a magyarság vélt őseit, jelenébe visszatérve pedig akaratlanul a zajos városból érkező ember számára érdekes életmódot. *A pásztorélet* című részlet első mondata jellemzi a legjobban a külföldiek elképzeléseit: ez „a puszta igazi romantikája”. A beszélgetőpartner „minden kincsért sem szeretne városban lakni”, arcának mongolos vonásai vannak, öltözéke mindjárt megnyeri az író tetszését. A pásztort kikérdezi ételeiről, aki – természetesen – „este kitűnő gulyást készít”. Az alkalom olyan, hogy mindjárt meg is születik a *Trawa na puszczie*, azaz *Fű a pusztán* című verse. A pásztor és az éppen odaérkező ostopattogató lovas beszélgetését hallva a Debrecen környéki tájszólásról azt gondolja, ez „a legmagyarabb vidék”.

Újabb, ezúttal magyar című, hangulatos vers következik, a *Délibáb*, ennek prózaváltozata az útirajz utolsó része, igaz, ebben benne van az időben igen távoli hunok, avarok és besenyők felidézésnek gondolata is. E részlet előtt a pusztai élet-

re jellemző „egyszerű, kezdetleges, de ötletesen berendezett” házakat, a bennük látható faragott, esetlen, de emberközeli, „népi alkotók művészi igyekezetének nyomaival” készített használati tárgyakat értékesnek tartja. Sajnos dicséretének hitelét rontja a róluk szóló szöveg utáni, Szabolcska Mihály modorában írt verses változat. Érdekeseek lettek volna a szerző debreceni benyomásai, de csak annyit említ, hogy autóbusszal megy a városba. Nem szabad elfelejtenünk, hogy olyan lengyel költőről van szó, aki Magyarországon kezdett el verseket írni, valamint hogy ez a mű a hazánk érdekes, másfelé ritkán látható vidékére való rácsodálkozás dokumentuma.

Lew Kaltenbergh (1910–1989) már hazájában ismert publicistának számított. Neki mint katonatisztnek és zsidó származású embernek is menekülnie kellett. Budapesten sorstársai kulturális életének szervezője lett. Egyik első verseskötetében (*Przemienienie*, 1942) olvasható *Pusztá* című, Fangrat művénél sikerültebb tájleíró verse. Jerzy Lovell (1925–1991) a világháború alatt működő balatonboglári lengyel gimnáziumban kezdett el írni. Magyarországi emlékeit csak jóval későbbi, 1969-es „riport-impreszióinak” kötetében (*Podróż na Węgry*, „Magyarországi utazás”) idézte fel. Debrecenbe is azért látogatott el az 1960-as évek közepén, hogy a lengyelek nyomait keresse, de nem találta. A városról nem volt mondanivalója, csak távolabbi környékéről. Sajnos a létező szocializmus követelményeihez igazodva emlékezett a múltra. „Átalakult a társadalom [...] Mert mit is fejezett ki az a magyarság, amely csárdást dobogva sarkával sírva dalolt a tiszai szélről? Elmaradt vidékiséget, de egyben nemzeti gőgöt, valamiféle, az »örök magyarság« iránti, nacionalista és nagyhatalmi vágyakozást [...]”.

1953-ban *Kartki z Węgier* címmel („Magyarországi képeslapok”) igazi „szocreál” riportkönyv jelent meg. Szerzője Tadeusz Rózewicz költő (1921–2014),⁶ később drámaíróként a háború utáni lengyel irodalom Európa-szerte, sőt Amerikában is elismert alakja, 1949–50-ben ösztöndíjasként töltött hosszabb időt hazánkban. Azt lehetett remélni, hogy a magyar költészet gyakori fordítója lesz, ami sokkal később részben meg is valósult, igaz csak nyersfordítások nyomán. Magyarországi élményeiből fogant, az 1950-es évek elején keletkezett költői művei között akad jó hangulatteremtő vers is, a *Táj*, de hatását elrontja az iparosítást dicsérő befejezés. „Ostorcsapás-gyors vihar után / a fűben / fuldoklik a fény // Vörös ökörpár / szögletes jármában / lomhán cammog az úton // Hullám fut hullám után / át a búzán // Fáradt emberek / ballagnak a mezőn // A láthatáron füstoszlopok / feketéllnek hol / pusztá volt csupán”. Nem tudjuk bizonyítani, hogy itt éppen a Hortobágyot idézte fel, de azt igen, hogy megismerte a vidéket. Akkoriban divatos műfajnak számító, szépírói ambícióval készített riportkönyvéből idézünk: „Az emberek a budapestiekhez képest mintha lassított tempóban mozognának [...] Debrecen óriási kőből épült falura emlékeztet, amelynek lakossága százezernél több »lélek«.” Riportjaiban a sötétre festett múltat a nagyszerű jelennel veti össze a Hortobágyról írva is, de nem azt, amit látott, hanem amit hallott: „Mi volt a valóságban a pusztá? Hatalmas parlag a nem túl nagy, mezőgazdasági ország közepén.” Azok a riportjai számíthatnak érdeklődésünkre, amelyekben az irodalmat említi. Persze ilyenkor is a régi és az új küzdelmére gondol: „Talán tévedek, hiszen itt nincs helye a harcnak [...] De ez csak az idegen, a jövevény tévedése volt, a felületes szemléltető. Eltelt jó

néhány nap, mire fellebbent a természet festői függönye, mire elértem, hogy elültek a falusi élet álomba ringató, szelíd hullámai” – jegyezte meg Szabó Pál *Nyári zápor* című drámájában, a parasztok földért vívott harca vonatkozásában. A paraszti sorból származó, hosszú ideig Biharugrán élő írónak ez a műve is nyilván szülőföldjén szerzett élményanyagából keletkezett, amelyet a lengyel szerző a Nemzeti Színházban láthatott (1950).

Rózewicz alkotói attitűdje a Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála utáni enyhülés nyomán hamar megváltozott. Ez részben már a következő verseskötetében olvasható kis epikus költeményére is áll (*Widnokreği*, magyarul: „Láthatárok”, 1954). Férfi hőse ugyan a Dunántúlon bányász, de a pusztán nevelkedett, és azt mindenek fölé helyezi. Előkerülnek a hagyományos magyarságkép összes rekvizítumai (csikós a karikással, pásztorkunyhó, délibáb, juhnyáj, hosszú szarvú ökrök, gémeskút és a vörösbor, ami ugyan más vidékre jellemző), de, riportkönyvére rácáfolva, bizonyítja, hogy felfedezte a Hortobágy jellegzetes szépségeit. Már nem sztereotip, humorral telített természeti képeiben csaknem annyi a báj, mint a naivitás, mert nem veszi át a főleg a magyar irodalomban akkoriban divatos mesterkelt népiességet. Alig későbbi, verseinek magyar nyelvű, *Megmenekült* című válogatásába⁷ is bekerült *Fehér toll* (1955) című műve, jól ismert Petőfi-vers parafrázisa (*Akasszátok föl a királyokat!*). Első strófaiban a Hortobágy képe jelenik meg: „Fehér toll / fekete éj / piros a vér / az ég a pusztá / ömlik a bor / ömlik a dal // Csárdaablak / ablakon árnyék / csillog a toll / a nap kél / ez nem bor már / ömlik a vér”. Rózewicz Petőfi iránti érdeklődése nem volt példa nélküli az 1950-es években. A magyar és nyomában, a Petőfi és Bem közötti kapcsolatnak köszönhetően is, a lengyel művelődéspolitiká a magyarországi 1848–49-ben történetet „haladó hagyományként” sajátította ki a szocializmus ideológiája számára. A kötelezővé tett „szocialista realizmus” megkövetelte a társadalmi forradalmiságot és a népiséget, de nem zárta ki egyes nemzeti küzdelmek jelentőségének hangsúlyozását. Ezt példázza Bogdan Ostromęcki (1911–1979) *Sandor Petőfi* (1952) című verse, amelynek egymást gyorsan váltó képei közül az első nem lehet más, mint a Hortobágyé, ugyanis a költő a magyar *puszta* szót használja: „Arany láthatár ég / a zöld sztyeppe, a pusztá fölött”. A továbbiakban Erdély dominál, ahol, mint Petőfi írta, „Osztrolenka véres csillaga”, Bem irányítja a harcot. A hadvezér alakja itt és számos lengyel alkotásban elválaszthatatlan a magyar költőtől.

Bizonyára nem véletlen, hogy számos alkotó akkoriban inkább a múlt felé fordult, és inkább a magyarok nemzeti függetlenségéért vívott harcának történetéből választott témát. Petőfi költészetének népszerűsítése is ekkor erősödött meg, halála 100. évfordulója idején kezdtek el ilyen tárgyú regényeket és hosszabb elbeszéléseket írni. 1953–60 között számos prózai mű, közöttük gyermekeknek vagy az ifjúságnak szánt elbeszélések jelentek meg, némelyikük számos kiadásban, még az 1980-as években is. Többségük cselekménye nagyjából Erdélyben játszódik, de meg-megjelennek Debrecen és környéke képei is.

Jadwiga Chamiec (1900–1995) ifjúsági regénye (*Trójkolorowa kokarda*, „Háromszínű kokárda”, 1960) már legalább 11 kiadást ért meg, tehát igen sokan megismerhették. Egyik fejezete a *Czarda nad rzeką Hortobágy*, vagyis *Csárda a Hortobágy folyónál*. Hősei egy-egy lengyel, osztrák és magyar fiú. „Másnap, a tiszafü-

redi éjszakázás után az utasok a végtelen hortobágyi pusztára értek. Szemük belemerült az ólomszínű égbolt és a végeleáthatatlan alföld, a híres magyar pusztá egyhangú szürkeségébe, amely beleveszett az őszi dermedtségbe” – olvasható egy jellemző részletben. A magyar fiú azt bizonygatja a másik kettőnek, hogy a vidék tavasszal nem lehangel: „Akkor az egész pusztá sötétkéken, sárgán, vörösen virít, illata megrészegít, ezernyi madárhang dalol, zenélnek a tücskök és szöcskék, amelyekből itt végtelenül sok van”. Lengyel tizenévesek számára elfogadható, nem giccses, ahogy a szerző megjeleníti a tengerként hullámzó fűben legelésző szarvasmarhákat, a vágatató lovakat és a napbarnított arcú csikósokat. A híres csárda körül a hagyományos magyarságkép elemei sűrítve jelennek meg: a magasra nőtt nádas nemcsak a változatos madárvilág fészkeit rejti, hanem a betyárok búvóhelye is. A magyar fiú akkor sem rugaszkodik el a valóságtól, amikor elmagyarázza a többieknek, hogy mi a délibáb.

Nem szerencsés írói fogás, hogy a Hortobágygal kapcsolatban Petőfi-versekből, szövegüket tekintve nyilvánvalóan „kiskunsági”, *Az alföld és A pusztá télen* címűből idéz. A fiúk Hortobágyra érkezése után elmagyarázza, hogy a magyar költő kedvelte az ottani csárdát, és a Debrecenben vándorszínészekkel gyakran éhezve és fázva töltött télen szeretett odajárni, hogy csikósokkal beszélgessen, énekeljen és iszogasson. Itt már a helyén van az ott keletkezett *Hortobágyi kocsmárosné* első versszaka: „Hortobágyi kocsmárosné, angyalom! / Tegyen ide egy üveg bort, hadd iszom; / Debrecentől Nagy-Hortobágy messze van, / Debrecentől Hortobágyig szomjaztam.” A regény értéke, hogy költőnk műveinek és a vidéknek alapos ismeretét bizonyítja. Vándorcigányok táborának látványa sem idegen a tájtól, az viszont erőltetett, hogy ott találják Petőfit, akinek egy cigánylány éppen jósol. A költő leírása már találó: „Göndör, dús üstökű fiatalember volt, sokat kifejező, búskomorságot sugárzó szemekkel. Egyenruhája ellenére nem nézett ki katonának. Fesztelen, hanyag pózban, nyakán kigombolt, inge kihajtott gallérját látni engedő mundaerdőben, háromszínű karszalaggal... Honvéd, de nem hivatásos tiszt.” Az a jelenet kimaradhatott volna, hogy jövőjét a cigánylány sötétnek látja, arra kéri, vesse le az egyenruhát, hogy felesége ne sirassa. A költő válasza ismét munkássága jó ismeretéről tanúskodik, ahogy dicső halálért könyörgött Istenhez: „Legyek fa, melyen vilám fut keresztül, / Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül”. Petőfi örül az Erdélybe, Bem seregébe tartó fiataloknak, de mert még aznap Debrecenben kell lennie, nádudvari legények viszik el szekerekükön. Az *Előre, gyerekek!* című fejezetben a fiúk már szánon utazhatnak a városba, ahol a Kisvas tanyán meleg cipőt és ruhát kapnak. Útjukat folytatva hallják a hírt, hogy Bem tábornok néhány órára megállt Debrecenben, mielőtt Nagyváradra indult, hogy a harci szükségleteket beszerezze. Ott a fiatalokkal is találkozik, amely jelenet megengedhető egy, elsősorban az ifjúsághoz szóló regény lapjain.

Ireneusz Gwidon Kamiński (1925–1996) *Węgierska opowieść* (1954), vagyis „Magyar történet” című regényének első része a katonákat Bécs alól Erdélybe vezető útról szól. Az egyik fejezet címe a magyar *Pusztá szó*. Itt is a hagyományos természeti képet látjuk. A narrátor szerint végeleáthatatlan síkságra érnek, ahol az egyik magyar tiszt nem talál látnivalót, egy másik azonban igen: „– Csöndes pusztaság? Mit tudjátok ti? [...] Vágatott valamelyiketek ezen a vidéken vadlovak csapa-

tával versenyezve? [...] A szem mohón bolyong a végtelen térben. Az ember feje fölött az égboltnak a puszta felé lehajló kéksége, a ló lerázza a harmatot a fűről, az itatóvályúknál gémeskutak nyikorognak [...] A vándor szabadon, mélyen lélegzik.” Arra a kérdésre, hogy élnek-e ott emberek, így válaszol: „– Emberek? De még milyenek! A nyájak pásztorai, a gulyások. A bőrük sötétes, bajuszuk fölfelé kunkorodik.” Öltözékük, a csikósok és csárdák említése után így összegzi véleményét: „a puszta szép vidék, ahol az ember szabad, akár a madár a levegőben!” Egy faluba érve a nádtetős házak tűnnek fel nekik, majd egyikük a kegyetlen Czaky gróf gazdagságát, szoboszlói és debreceni kastélyait hozza szóba. Szoboszlót a narrátor írja le. „A városka szegényes volt, az utcák nincsenek kikövezve, a járdák deszkából vannak, a kis házak többsége földszintes, néhány templom. Semmi érdekesség a tisztek számára, akiknek felszerelést kellett keríteniük osztagaik számára. Se lőpor-készítők, se posztógyárak vagy fegyverkovács-műhelyek.”

A következő fejezet részletesebben mutatja be Debrecent. A narrátor tudja, hogy a katonák „szabad királyi városban” járnak. Furcsán épült, a házak éppen hogy emeletesek, körben kertekkel és első udvarokkal. A belvárosba, amelyet fából készült védőpalánkok választanak el a terjedelmes külsőségektől, hat kapu vezet. A város központjában a négyszög alakú téren „szép reneszánsz [!] templom, olyan nagy, hogy benne egész hadsereg szemléljét meg lehetne tartani. A tér közelében lévő utcáknak volt burkolatuk, de a távolabbiak, bőven teleszórva gödrökkel, olvadás idején járhatatlanná váltak. Nyugat és kelet felől a külvárosok a pusztával voltak határosak. Délen megművelt földek sorjázta, a keleti sorompók mögött pedig – vég nélküli tölgyerdők, amelyek egészen Erdélyig értek.” Mivel a katonák megtudták, „hogyan a városban van néhány posztógyár és félezernél több cipész, akik magyar bakancsok készítésével foglalkoznak”, elindultak, hogy rendelkezzenek az erdélyi hadsereg számára, és tájékozódjanak a felszerelés olcsó megvásárlásának lehetőségéről. A kormánybiztos hallani sem akart arról, hogy a tudomása szerint már nem létező hadsereg érdekében közbenjárjon. „A gyárosok nevettek, amikor nekik árujuk hitelben való megvásárlását ajánlották, a cipészek céhmestere pedig kijelentette, hogy a magyar hatóságok túl gyakran apellálnak a céhtagok hazafias lelkiismeretére.” A tisztek egyike kitalálta, hogy „egy nem létező intézmény nevében szintén nem létező érdemrendeket adnak át”. Másnap egy Krause nevű, „ismert és Debrecenben közmegebecsülésnek örvendő polgár, két posztógyár és nagy szabóüzemek tulajdonosa” megörült a kitüntetésnek, és nagylelkű volt. „Az utcákat elfoglaló lakosság éljenezte a hadsereget, az ifjúság égő fáklyákkal kísérte a hadoszlopot, a lányok pedig csókot dobtak a huszároknak. A szekerek tele voltak mindenféle felszereléssel.” Indulásuk előtt a hazát védő katonaságot még három frakkot viselő úr Krause Heinrich nevében bankettre hívta. Feltételezhető, hogy Kamiński magyarság iránti érdeklődését kezdetben a vele egy városban, Poznańban élő Hłakowiczównának köszönhette, aki pártfogolta a helyi fiatal írókat.

A háborús magyarországi menekült Kaltenbergh annak idején, a nálunk magyaroként emlegetett lengyel tábornok nyomában, bejárta Erdélyt, és éppen 1848 után egy évtizeddel később jelent meg *Żołnierz Taty Bema czyli opowieść siedmiogrodzka* („Bem Apó katonája, azaz erdélyi történet”) című regénye. A szöveg vé-

gére írt dátum 1957 augusztusa, ezért valószínű, hogy az '56-ban történtek hatására írta. A címből következően a cselekmény túlnyomó része Erdélyben játszódik, de Debrecen és környéke, ha említésszerűen is, néhányszor szóba kerül. Egyik hőse Kazinczy Lajos tábornok állomáshelyére, Hajdó [!] Szoboszlóra igyekszik, Debrecen közelébe, ahol a magyarországi és erdélyi utak keresztezik egymást. Később, már a távoli ütközetek kapcsán, szóba kerül, hogy Hajdúszoboszlón, Kazinczy főhadiszállásán késlekedtek, és elfecsérelték az időt.

Az 1956-os magyar forradalom kezdetének helyszíne volt Debrecen is, de a lengyel alkotók tudták, hogy a nemzeti függetlenségért vívott küzdelemben Budapest és néhány más város nagyobb szerepet játszott. A *Lengyel tollal a magyar Októberről* című antológiában⁸ olvasható ötven olyan vers, valamint két regény és egy írói napló részletei, amelyek a tragikus kimenetelű harc eseményein kívül annak előzményeit és következményeit is megjelenítik. Még ezek közül sem hiányoznak debreceni és – főleg – hortobágyi képek. A lengyel szerzők bizonyára párhuzamot láttak a saját korukban és az 1848–49-ben történtek között. Ezekben a művekben is van jelentősége a város és a puszták említésének. A nemrég lengyelországi testvérvárosunkként gyakran, újabban ritkán emlegetett Lublinban élő költőnő, Helena Platta (1919–1976) ottani folyóiratban 1956 decemberében [!] megjelent vers-miniatűrjének címe *Húgomnak Debrecenbe*. Tudomásunk szerint csakis fiktív testvéréhez szólhat, aki a pusztitást látja. Jerzy Waleńczyk (1927–1994) *A magyar pusztákról* című, ugyanabban az évben közölt versének első szakasza így szól a nemzeti sorsközösségről: „Kik vagytok ti, ugyanott jártok, ahol mi, / Hosszan bámulva a szabadság emlékeit, / Míg a puszták itt tűzbe, amott sötétbe borul.” Később visszatér ez a gondolat: „Ugyanazon Kárpátok, ugyanazon puszták népe. / És a madarak sikolya is ugyanaz. És a 19. század.” Tadeusz Chudynak (1931–1997) a magyar puszták említésére volt szüksége a megölt anyját kutató gyerekről írt *Nagyalföld* című nyolcsoros versében. A magyarra korábban többször fordított Wojciech Żukrowski (1916–2000) magyarországi '56-ról szóló, *Kamienne tablice*, azaz *Kőtáblák* című, aligha véletlenül éppen 1966-ban megjelent regényének máig csak részletei olvashatók a szóban forgó antológiában. Még ebben a nem hazánkban játszódó cselekményű alkotásban is találunk egyetlen utalást a Hortobágyra. Az indiai magyar diplomata főhős Budapesten élő feleségére gondol: „Az alföldi puszták szépsége beleolvadt Ilona karcsú testébe.” A jelentős költőként számon tartott Tadeusz Śliwiak (1928–1994) *Dal a vérről* című, ugyanebben a válogatásban szereplő 1956-os versét itt azért említjük, mert van egy, a két nemzet közelségéről elgondolkodtató, *Liryk z pusztą*, azaz „Pusztai vers” című alkotása is. Nem tudjuk, hogy benne éppen a hortobágyi pusztát jeleníti-e meg, hogy járt-e ott, de tény, hogy már 1957 elején megjelent egy lengyel irodalmi lapban, amelyet túlzott ellenzéki sége miatt abban az évben be is tiltottak.

Aleksander Nawrocki (1941–) magyar szakos egyetemistaként jött először Debrecenbe. A már nem élő itteni költőnek, Várkonyi Anikónak ajánlotta az 1960-as évek közepén írt *Liryk jesienny*, azaz „Őszi vers” című szerelmes versét (1965). A magyar irodalom későbbi neves fordítójának képzeletében erősen rögzült az egyetem főépülete előtti színes szökőkút képe. 1977-ben kéziratban elküldött önéletrajzi ihletésű elbeszéléseinek egyikében, a *Spotkanie z bajką* (nyomtatásban először

1984), vagyis „Találkozás a mesében” című alkotásában csupán egy szép lányról szóló mondat jelzi a megkedvelt helyszínt: „A szeme kísértésbe vivő, a haja – igazi pusztai varkocs”. A *Nie dokończonye pożegnanyie*, azaz „Befejezetlen búcsúzás” viszont megjeleníti a már messziről látható Nagytemplomot, majd a húszemeletes toronyházat, a síkságon terpeszkedő alacsony házakat és a nem nagy, de széles utcákkal büszkélkedő városközpontot. Nem említ városképi szépségeket vagy csúnyaságot, mintha csak vázlatot készítené. Szóba hozza, hogy a villamos a vasútállomásra indul, és elvisz az egyetemig. Az Arany Bika szállodában táviratot ad fel, de mert a várt lány nem jelenik meg, újra elmegy a színes szökőkúthoz, amely mögött a nyári egyetemek színhelye, a „neoklasszicistára stilizált épület” áll, mellette pedig az egyetemi templom, amelynek lépcsőin nyolc évvel korábban az *Antigoné* előadását látta. Magyar szavakat használ, amikor a parkban lévő csárdában halászlevet rendel, és eszébe jut: annak idején a lány ajánlotta, hogy ezt egye, aki azután nevetett, ahogy ő az étellel küzdött. Szóba kerül a Békás-tó is. Másnap a Hortobágy következik, leírása tárgyilagos, amilyen a lengyel irodalomban ritkán találkozhatunk. Nála nem jelenik meg sztereotip kép, tudja, hogy már hiába keresné a délibábot. Leírása újszerű és költői is: „A csalóka természetet ismét csálhatatlan fantáziájával helyettesítette. Lehunyta szemét, porfelhőket idézett meg, lovak patáinak dobbanását és a nagy Attila megszámlálhatatlan seregének görbe kardjait. A legenda megelevenedett és ő elkezdte szavakkal végigmondani a képeket.” A valóságba visszatérve összegzi benyomásait: „A pusztaság csodálatos üressége, kegyetlen és megfoghatatlan monotónia. Ha valaki önmaga akar maradni, át kell kelnie a pusztaságon.” A szerző néprajz szakot is végzett, sőt könyvet is írt a magyarok sámánizmusáról (*Szamanizm a Węgrzy*, 1988). Nawrocki egyes, magyarul is olvasható verseinek témája a magyar irodalom vagy kultúránk más területei. A *Magyarországi impressziók* már nem a sámánok által a pusztára fölé függesztett délibáb keresése-leírása, hanem alkotói vallomás: „A Hortobágy rónáin / délibáb helyett / Tóth Árpád verseit találtam meg / és legendák gyöngyfüzérét / melyek Góg és Magóg fiairól szólnak, / s e nép a Tisza és a Duna földjén / találta meg, / akár a királylány, saját arcát / az elvarázsolt tükörben.”

Andrzej Kuśniewicz (1904–1993), a legjelentősebb 20. századi lengyel prózaírók egyike. A magyarul is olvasható *A két Szicília királya* (1970) című regénye⁹ a történelem süllyesztőjében eltűnő Osztrák–Magyar Monarchiát mint vonzó érdekességet láttatja. A történetnél nagyobb figyelmet fordított a couleur locale-ra, akkor is, amikor a háborúra készülők, mulatozó, anekdotázó magyar tiszteket jeleníti meg. „Részeg elérzékenyülésükben egymást ölelgetik és veregetik, s egymást túlkiabálva idézik fel emlékeiket, hogy egyszer, két vagy három éve, ebben meg ebben a garnizonban – messze, messze! –, a Hortobágyon innen és a Hortobágyon túl, az ezred hangdani szálláshelyein, milyen mulatságos dolgok estek meg velük. Városnevek hangzanak el, amelyek már hangzásukkal is a szerelem és a vágy sóhajait szabadítják fel a lelkekből: – *Jaj, anyám!* – Hajdúbagos és Hajdúböszörmény és Kisvárdá és Nyírbátor és Püspökladány és Nyíregyháza – és így tovább, hajdú városok és csikós városok, kalandosak és vadak, mint a vágycsoport cigányhegedűk hangja [...]” – mondja a narrátor. A cselekmény egészét tekintve ennek a részletnek nincs meghatározó jelentősége, de van fontos múlt- és egyben hangulatidéző funkciója.

Tadeusz Kwiatkowski-Cugow (1940–2008) költő és prózaíró, a lublini *Akcent* című folyóirathoz és az irodalmi kapcsolatoknak köszönhetően a debreceni *Alföld*-höz is kötődött. *Wiersz niedokończony*, azaz „Befejezetlen vers” című művének mottójaként a színes szökökút Nawrockinál már megismert motívuma szerepel, aláírt dátuma pedig Debrecen, 1981 augusztusa. Az 1980-as évek második felében ösztöndíjasként hosszabb időt töltött Budapesten, illetve hazánkban, és fordított magyar költőket is.

Bohdan Zadura (1945–) a legismertebb és számos nyelvre fordított ma élő lengyel költők közé tartozik. A Lublini vajdaság egyik városában, Puławyban élve évtizedekig publikált az említett folyóiratban, így Debrecennel, az *Alföld*del is kapcsolatba került. Az 1970-es évek első felében kezdett el fordítani magyarból. Először 1977-ben járt Magyarországon, ahol ösztöndíjasként a következő évtized második felében töltött hosszabb időt. Akkor az *Alföld* is közölte verseit (1986, 1989), de nem olyanokat, amelyek hazánkban szerzett élményeinek köszönhetőek. Válogatott versei magyarul, *Éles határok*¹⁰ című kötetében olvashatók. A *Debreceni aprópecsenye* című prózavers, amint az első szakaszából kiderül, még a rendszerváltás előtt keletkezett: „A Vörös Csillagban elfogyasztott vacsora után (a boxok labirintusában a pin- / céren kívül senki sem zavar meg, de légszomj gyötör s hiányzik valami em- / beri, amit a szomszédos asztaloknál ülő ismeretlen nők árasztanak) a kálvinista / város utcáit róttuk. // Négyen voltunk. Szót három nyelven értettünk. // Miért nem vagy boldog, kérdezted a színház előtti téren. Mert magyar, s bol- / dog az igazi magyar nem lehet soha. Erre szóba hoztad a második feleségedet / [...]” A továbbiakban, a városban szerzett benyomásoktól teljesen eltérően, nős lengyel beszélgetőpartnerének japán szerelme utáni vágyakozása a téma, de közben azért visszatér Debrecen központjába: „A boltok előtt műkoszorúk hevertek, Halottak Napi emlékek, s a hirdetőoszlo- / pokon már a forradalom vezérét ábrázoló plakátok harsogták: Éljen november / hetedike!” A gyerekeinek ajánlott *Hortobágy* az ottani nagy istállóban született gondolatait fejt ki arról, hogy a mozgásukban korlátozott lovak is gondolkodnak, de a magasan röpködő fecskék megvannak anélkül is. Maga a helyszín nem játszik más szerepet a rímtelen versben. A *Debreceni aprópecsenye* eredetije is rímtelen, de szövegében a sorok végén nincsenek elválasztott szavak. Egy lengyel kritikus 2011-ben így magyarázta meg esztétikájának 1986-os kötetében bekövetkezett hirtelen átalakulását, amelyben „szakít az addigi szabályozottsággal, a hagyományos líra műfaji szabályai diktálta fegyelmezettséggel [...] A lírai alany helyzetei közel vannak a szerző hétköznapi tapasztalataihoz. Az olvasót a nehezen megérthető értelmeik egyenrangú keresőjének tekinti”.

A rendszerváltás után Debrecen és környéke Zadurán kívül csak a magyar apától származó Krzysztof Varga (1968–) lengyel prózaíró és publicista műveiben kerül szóba, amelyekben több tucat más magyar várost, illetve települést említ. Varsóban született, ott járt iskolába és egyetemre, de jól ismeri kultúránkat, Magyarországot, ahol sokat utazott. A magyarul is olvasható korai *Fejlődésregény*¹¹ mindössze egyszer, futólag említi városunkat: „[...] néha napokig vagy egész héten nem volt otthon, néha meg tele volt vele a ház, [...] aztán csak egyszer csak hirtelen eltűnt, de mindenki azt hitte, hosszabb kiküldetésbe ment, mondjuk, Debre-

cenbe vagy Miskolcra”. Más a helyzet egyéb írásaival. Tavaly egy varsói napilapnak nyilatkozva elmondta: „[...] Magyarország Budapestből és a vidékből áll, minden, ami nem Budapest, az vidék. A második legnagyobb város, Debrecen, akkora, mint Radom.” (A Varsótól délre található városnak valóban mintegy 215 ezer lakosa van, ami azonban közepes méretű településnek számít Lengyelországban.) Egy másik interjúban megmagyarázza: „A vidék valami egészen más, mint a kozmopolita, európai Budapest [...] És amikor az ember tovább utazik, akár a pusztába is, de nem a Hortobágyra, amely turisztikai hely, hanem igazán olyan véget nem érő sztyeppére”.

Varga trilógiájának magyarra lefordított darabjai legalább annyira indokoltan nevezhetők regényeknek, mint esszéfüzereknek. A gasztronómiából kiindulva jut el nemzeti karakterünkről és nemzeti komplexusainkról, történelmi sérelmeinkről való véleményalkotásig. Megállapításai személyesek, amihez esszéíróként joga van. Más kérdés, hogy sokukkal nehéz egyetérteni. Bármennyire is otthon van a magyar történelemben és a közelmúlt hazai történéseiben, nemzeti mítoszokat rombol, egyébként szellemesen és lelke mélyén talán megértően. Varsói iskolai és egyetemi tanulmányai nyomán nem is igazán meglepő, hogy nem érzi a magyar Trianon-komplexus súlyát. A több mint 120 éves nemlét után, 1918-ban újjászülött lengyel állam akkor is az egy tömbben élő lengyel nemzet országa volt, amikor a 2. világháború éveiben ismét nem létezett. Azt követően is, mikor a háború után a győztes nagyhatalmak és a Szovjetunió a keleten elcsatolt országrészek az évszázadok óta részben eleve ukránok, valamint belaruszok és litvánok lakta területek helyett határait „kárpótlásul” nyugatra, addig a Német Birodalomhoz tartozó, de egykor a nagy lengyel állam részét képező vidékek felé tolták. Nemcsak az író, de a kb. 39 milliós lakosságú ország számára is sokkal kisebb veszteséget jelentett a keleten és északkeleten maradt, valószínűleg háromnegyed-milliónál már nem több lengyel, mint a magyarság számára a több szomszéd államba került sokmillió kisebbség.

Magyarul ugyancsak megjelent *Turulpörkölt*² című könyvének következő megállapítása, a külföldiek által kedvelt magyarországi fürdővárosra tett megjegyzésén kívül, nemigen vitatható: „Az az igazság, hogy a magyar történelem, a mai politikai és társadalmi élet a tipikus lengyel olvasó számára terra incognita. Budapest, Balaton, Hajdúszoboszló – hogy ez az utóbbi miért kiemelten népszerű a lengyelek szemében, nem tudok rájönni –, csárdás és cigányzene: ez Magyarország a lengyelek többségének szemében.” A nálunk ugyanabban az évben megjelent *Mangalicacsárdás*³ című könyvében, időben és helyszínek között csapongva, városunk csupán egy mondat erejéig kerül szóba: „Tudom én, hogy Magyarország kicsi, de én még leragadtam Győrben, mikor ő már hipp-hopp Debrecenben máskált.” A varsói katolikus gimnáziumban érettségizett szerzőtől megtudjuk, hogy semmilyen vallási élménye nem volt a Nagytemplomban, ahol a templomokat szerető ateistának nincs keresnivalója, mert „Milyen steril a belseje.” Sok településen átutazva említi, hogy van pusztá is, amely fölött csend honol, és „a pusztá üressége” egyáltalán nem dekoráció. A magyarul 2017-ben kiadott *Lángos a jurtában*⁴ az ország szélein tett utazásairól szól, amelyek során nem járt Debrecenben és környékén, vagy nem írt.

E vidék „igazi”, nem csak említésekre szorítkozó lengyel irodalmi megjelenítéséről a 19. században nem beszélhetünk, hiszen Gregorovius németül alkotott. Érdeklődése a magyarországi 1848–49-es történéseknek volt köszönhető, ami a vizsgált 20. századi szerzőkre is áll. Szabadságharcunk felidézése, a 100. évforduló széles körű lengyelországi ünneplése részben hivatalos ösztönzésre történt, és, az egykori lengyel katonai segítségre hivatkozva, több alkotó számára összefonódott a Petőfi és – rajta keresztül – a Pusztta, mégpedig általában a Hortobágy iránti érdeklődéssel. Főleg a 2. világháború kezdetén menekültekként befogadott alkotókról van szó, de másokra is hatással volt szabadságharcos költők munkásságának 1956-ig fokozódó népszerűsítése. A háborús menekültek szinte kivétel nélkül irodalmunk érdemes fordítói voltak vagy lettek. A lengyel irodalmi kánonban rangos helye van Őlakowiczównának és, az 1950-es évek közepe óta, Rózewicznek. Csak sajnálhatjuk, hogy az Erdélyben menedékre találó költőnőknek sem Debrecen és környéke kínált témát, mert akkori művei és műfordításai budapesti lengyel sajtótermékekben láttak napvilágot, illetve azt Rózewicz éppen munkásságának legkevesbé értékes időszakában választotta. Őlakowiczówna inspiráló hatása nélkül Kamiński aligha írt volna magyar tárgyú regényt. Azt csak feltételezzük, hogy Chamiec fiataloknak szánt, az 1848–49-es eseményeket megörökítő öt könyvét, közöttük a már említett háromszínű kokárdáról szólót sokan elolvasták Lengyelországban. Nem igényel magyarázatot a következtetés: szoros magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok nélkül nem várható el a Debrecenre és környékére irányuló figyelem sem. Néhány költő esetében kellett ehhez 1956 élménye is. Az egyetlen részletben megnyilvánuló érdeklődés kivételes véletlen is lehet: Kuśniewicz gyakran idézte fel az Osztrák–Magyar Monarchia létezésének utolsó éveiben történeteket, de inkább csak az akkor hozzá tartozó, régi lengyelországi területeket, illetve a birodalom más, vegyes lakosságú vidékeit.

Az 1960-as évektől kezdve, főleg a múlt század végéig elsősorban a közvetlen és rendszeres, Debrecen és lengyel, elsősorban *Lublin*, az *Alföld* és az *Akcent* folyóiratok közötti kontaktusok adják az alkotói érdeklődés magyarázatát. Mind a magyar irodalmat ismerő Nawrocki és Kwiatkowski-Cugov, mind a legjelentősebbek táborában számon tartott Zadura fordítója is a magyar irodalomnak. Mindhármuk figyelmét felkeltette az egyetem közelebbi vagy távolabbi környezete.¹⁵ A lengyel alkotókkal folytatott együttműködés már a rendszerváltozás óta lanyhul, és a 21. században szinte meg is szűnt. Századunk második és harmadik évtizedében országunk, nemzetünk, mentalitásunk és irodalmunk lengyel szép- vagy esszéirodalmi megjelenítése a magyar szellemi szférában otthonosan mozgó Vargának köszönhető, de őt a mi vidékünk kevésbé érdekli. Igaz, az alaposan megismert Budapest kivételével, másokat is inkább csak futólag.

A bemutatott irodalmi kép nem árnyalt, nem sokszínű, de ha utánanéznünk annak, mennyi mondanivalójuk volt a magyar íróknak Lublinról és környékéről, nem elégedetlenkedhetünk. Létezik a *Kocham twój kraj, Szeretem országodat*, (1971) című antológia, benne néhány száz magyar témájúnak nevezhető verssel, de Lublin és vidéke, sőt a jelenlegi Kelet-Lengyelország is csak úgy kerül szóba, hogy magyar költők az országot, Krakkót és Varsót és Gdańskot kettészelő Visztulát említik, amely egy darabig a Lublini vajdaság területén folyik. Így van Eötvös József A

befagyott Visztulához, Magos Ernő *A utolsó krakuszdal*, Ady Endre *Ének a Visztulán*, Gyóni Géza *Csak egy éjszakára* és Vidor Miklós *Kísértetléptek* című versében. Jókai Mórnak van *A mi lengyelünk* (1903), Thurzó Gábornak *Egy halott Varsó és Krakkó között* (1979), Spiró Györgynek a Varsóban játszódó *Az Ikszek* (1981), Szőnyi György Endrének *Lengyel történet* (1983) című regénye. Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnék* (1942) című regényének egyik főhőse, Konrád rokona Chopin lengyel anyjának, Zilahy Lajos elbeszélésének, a *Csendes életek* (1943) férfi főalakja lengyel menekült, de hazájukról egyebet nem tudunk meg. Az országot 1956-ban elhagyni kényszerült, Angliában élő neves irodalomkutató, polonista és műfordító Gömöri György költő is szóba hozandó. Munkássága olyan gazdag, hogy nehéz lenne összes szépirodalmi művét áttekinteni. Csak példaként említjük *Füst Milán Krakkóban*¹⁶ és *Czesław Miłosz 1944-ben*¹⁷ című írását, igaz, Gömöri számára nem a szóban forgó helyszínek állnak a középpontban.

Kovács Istvánnak már *Ördöglakat* (1982) című kötetében vannak lengyel vonatkozású versei, *A tér töredékei* (1995) című válogatott és új verseit tartalmazó¹⁸ könyvében pedig „krakkóiak” és „varsóiak” szerepelnek, sőt a Lublini vajdaságban élő Bohdan Zadurának ajánlott *Párbuzamos vers* is megtalálható. És nem feledkezhetünk meg egy, először 1914-ben, a délkelet-lengyelországi Przemyszlben és ugyanebben az évben Budapesten is megjelent verseskötetről sem: Gyóni Géza *Lengyel mezőkön, tábornok mellett* című kötetéről. Gyóni szenvedő tanúja volt az első világháború kezdetén, az akkor az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó területen lévő város erődje hosszú ostromának, amelyben ezrével estek el magyar katonák is.

Kerényi Grácia, a lengyel irodalom neves népszerűsítője *Topográfia* (1975) című könyvében ugyancsak vannak lengyel tárgyú művek, sőt végre, legalább említésként Lublin is szóba kerül a *Testnek feltámadása* (1982) kötetben, az „*El vagyok veszve, azt hiszem*” című esszében: „Nem ismertem még Szilágyi Domokos versét, amikor – 1975-ben – véletlenül épp március 15-én beszéltem magyar irodalomról, történelemről lengyeleknek, Puławyban és Lublinban.”¹⁹ Egy mai lengyel város egyik kerületének nevét viseli Pilinszky János *Majdanek* című verse, amely 1956-ban keletkezhetett. Majdanekben a világháború éveiben német koncentrációs tábor volt, ahol több százezer ember halt meg.

Ha egy gondolatsor erejéig eltávolodunk a szépirodalomtól, ritkán levont következtetésre jutunk. A három, tartomány nagyságú kelet-lengyelországi régió központjának számító városnak közel 350 ezer lakosa van. A keleti országrész szomszédos öt állammal, és nem csak az ott élő lengyelekkel való kapcsolattartás miatt fontos. Köztük van Ukrajna és Szlovákia is, amelyekkel nemcsak Magyarország egésze, hanem Debrecen mint északkelet-magyarországi régióközpont számára is nagy jelentőségű az együttműködés. A Lublin és Debrecen közötti testvérvárosi partnerségnek több mint hat évtizedes múltja van. A kezdetekről sokáig nem lehetett beszélni, ma pedig már kevesen tudnak róla: 1956 őszén először Lublinból küldtek vért Magyarországra. Ennek apró bizonyítéka Helena Platta költőnő említett kis verse, amelyet az akkori lublini irodalmi folyóirat decemberben még közölhetett. Magyarul először csak 1996 októberében, a *Hajdú-bihari Naplóban* lehetett elolvasni. Bohdan Zadura 1960 körül írta *Elégia* című 1956-os témájú versét, amely nélkül talán nem vált volna a magyar irodalom fordítójává. Gyakran emlegetjük az

ún. Visegrádi 4-ek együttműködésének fontosságát, különös tekintettel a legnépesebb Lengyelországra, amelyhez a magyarságot többnyire jó kapcsolatok fűzik. Ez többi szomszédunkról nem mondható el. Jó lenne, ha nem csupán emlegetnénk...

JEGYZETEK

1. Bitskey István, *A Warszewicki-testvérek és Magyarország = Lengyelek és magyarok Európában*, vál. és szerk. Nagy László Kálmán, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2001, 116–122.
2. Várnai Dorota, *Adama Czabrowskiego przygoda z Węgrami = Multikulturalitás, nemzeti identitás, kisebbségek Magyarországon és Lengyelországban*, szerk. Fórián Éva, Debreceni Egyetem, 2004, 179–189.
3. *A „Népek Tavasz” az európai irodalomban. Ferdinand Gregorovius lengyel és magyar dala*, bev. és részben ford. Kovács István, Olsztyn, 2015.
4. Kovács István, „Mindvégig veletek voltunk”. *Lengyelek a magyar szabadságharcban*, Osiris, Budapest, 1998, 465, 470–471, 473.
5. Tadeusz Fangrat, *Itt járt Petőfi*, ford. Radó György, Kortárs, 1973/11, 117–118.
6. D. Molnár István, *Tadeusz Rózewicz magyar témái*, Tiszatáj, 1976/1, 244–246.
7. Tadeusz Rózewicz, *Megmenekült*, ford. Fodor András, Európa, Bp., 1972.
8. *Lengyel tollal a magyar Októberről*, ford. Cséby Géza és mások, vál., szerk. és bev. D. Molnár István, Budapest, 2006. Az idézett 3 vers fordítói: D. Molnár István (1.) és Zsille Gábor (2, 3.).
9. Andrzej Kuśniewicz, *A két Szicília királya*, ford. Fejér Irén, Európa, Budapest, 1987, 99.
10. Bohdan Zadura, *Éles határok*, ford. Kovács István és Zsille Gábor, Magyar Napló, Budapest, 2005.
11. Krzysztof Varga, *Fejlődésregény*, ford. Keresztes Gáspár, Európa, Budapest, 2008, 53.
12. Uő., *Turulpörkölt*, ford. Hermann Péter, Európa, Budapest, 2009.
13. Uő., *Mangalicacsárdás*, ford. Pálfalvi Lajos, Európa, Budapest, 2015.
14. Uő., *Lángos a jurtaban*, ford. Pálfalvi Lajos, Európa, Budapest, 2017.
15. A tárgyalt lengyel írókról, illetve műveikről szóló információkhoz lásd az alábbi monográfiát: D. Molnár István: *A magyarság a modern lengyel irodalomban 1919-1989*, Debrecen, 1995.
16. Gömöri György, *Füst Milán Krakóban*, Jelenkor, 2006/4, 375.
17. Uő., *Czesław Miłosz 1944-ben*, Jelenkor, 2009/12, 1313.
18. Kovács István, *A tér töredékei*, Kézirat, Budapest, 1995.
19. Kerényi Grácia, *Testnek feltámadása*, Szépirodalmi, Budapest, 1982.

GÖMÖRI GYÖRGY

Negyven éves Az ismeretlen fa

Az ismeretlen fa Julian Tuwim fiatalkori szép versének a címe – ezt én még 1955 táján lefordítottam, Koczogh Ákos jóvoltából meg is jelent az akkori *Alföldben*. Amikor jó két évtizeddel később összeállítottam lengyel fordítás-antológiámat, leginkább ez kínálkozott a kötet címéül, több okból: mert önmagában is jól hangzott, és mert fel akartam hívni a figyelmet arra, hogy a modern lengyel líra a legtöbb magyar olvasó számára még mindig *ismeretlen*. A könyvet kemény kötésben amerikai kiadóm, az Occidental Press (Csicsery-Rónay István) hozta ki még 1977 vége felé, de a washingtoni kiadó neve alatt már az 1978-as évszám szerepel.

De miért írok erről a kötetről negyven évvel később? Főleg azért, mert úgy érzem, válogatásom és fordításaim ma is megállják helyüket. Közben ugyan felnőtt